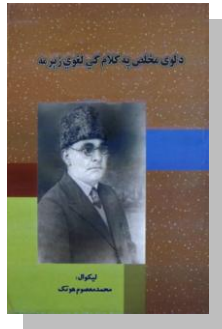


د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه



ليکوال
محمد معصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.notakonline.com

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص څوک وو؟⁽¹⁾

ارواښاد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)⁽²⁾ د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصیت تېر سوی دی. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر څنگ ئې د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئې خپلو معاصرینو ادیبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته ورپېژندلی وو. ارواښاد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پیاوړی ملگری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاریخي علمي او ادبي حوزه کي خپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ - ۱۳۲۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکې روڼ خراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلانده ستوری ؤ. دا سړی زما د څلوېښتو کالو خواخوږې اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعالیت کي تکړه ملگری ؤ"⁽³⁾. ارواښاد قیام الدین خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو، د ارواښاد لوی مخلص په باب کښلي دي:

(1) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلې ده خو دیارلس کاله وروسته مي بیا وکتله او ځيني زیاتوني مي پکښې راوستلي (هوتک).

(2) د ده د زېږېدلو او مړیني نېټې زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د یوه کال توپیر لري په اوسني لیکوال (نوی چاپ - ۱۰۴۱مخ کي د علامه حبيبي د پښتو ادب لنډ تاریخ - ۲۲۵مخ په حواله ۱۲۲۰ ش کښل سوی دی او زیاته کړې ئې ده چي دا نېټه د اوسني لیکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۲۲۷ش) چاپ سوی ده. د "لوی مخلص کلیات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ش چاپ) د سربيزي په (ج مخ) کي ئې دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلې ده. د مړیني نېټه ئې هم په اوسني لیکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د لودو میاشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" لیکلې ده خو د "لوی مخلص کلیات" په (همخ) کې بیا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ د د لوي په ۳ نېټه" بللی دی. زما خیال ته داسي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د د لوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د د لوي دریمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دی.

(3) د لوی مخلص کلیات - (و مخ).

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

"که څوک گرځي گرځي چې داسي يو سړی پیدا کړي چې د هغه دوستي او بغض د وطنیت او ملیت په نقطه مېني وي نو گومان کوم چې سترې به شي نو آخر به ئې زړه په مخلص خوږ شي"⁽⁴⁾.

ارواښاد عبدالقدوس نجیب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بيانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار يو منلی شاعر ؤ چې شعر ئې پخوانی او سلاست ئې عوامو او خواصو منلی دی. ده پخپلو اجتماعي اشعارو کي د رشوت، خیانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئې هومره له سوزه ډک دي چې په بې میني زړو کي د میني جذبه پیدا کوي او د مینو زړو د عشق اور لا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئې چې پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو څخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهی صفت ئې په هر محفل کي کيږي، د موسیقۍ استادان ئې د موسیقیدانۍ د مهارت یادونه کوي او وایي اکثره اشعار ئې د موسیقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي..."⁽⁵⁾.

د لوی مخلص کلیات د غلام محی الدین ایوبي په اهتمام او تصحیح په ۱۳۵۱ش کال په کندهار کي د احمد شاه بابا د کتاب چاپولو موسسې له خوا چاپ سوي دي. د رباعیاتو مجموعه ئې هم تر کلیات دمخه په ۱۳۳۲ش کال⁽⁶⁾ د نوموړي ایوبي په همت د کندهار مطبعې له خوا چاپ سوي ده.

(4) اوسني لیکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷کال د سالنامې په حواله

(5) د لوی مخلص کلیات: ی - ک مخونه

(6) دا نېټه د لوی مخلص په کلیات کي ۱۳۳۳ش ده چې غالباً به چاپي تېروتنه وي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د لوی مخلص زوی ارواښاد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵مخ - نوی چاپ) وگوري.

د ارواښاد عبدالرووف مخلص درې زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کړنو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولوست چي زما د همدې کوچنوتي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره يادونه خايېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دی. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وايه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زياتي لغوي زېرمي زه دې ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکارم. په دې کي مي دوه مقصده دي يو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې گوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي راخيستې ده. له ځانه ئې د لغاتو ماشين نه وو جوړ کړی. ما که بنايي په دې حاضره رساله کي ځيني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مي معذور وگڼي ځکه د هريوه مورد سره بېل دی.

هيله ده د دې کوچنوتي رسالې په کښلو سره مي هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوی څرگندونه کړي او د پښتو ژبي کوچنوتي خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک

۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع

ټورنټو - کاناډا

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

{الف}

آش:

آش یو راز خواړه دي له اخښلو اوړو څخه نري نري تارونه په چاره جوړ کړي بیا ئې نو په اوبو کي وایشوي چي پاڅه سول له مستو یا کروتو سره ئې گډ کړي دپاسه باندي وچه نعنا یا شینشوبی و دوړوي او په کاجوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کي هم خرڅېږي. آش په هوسانه کتغ کي راځي او د اشرافو خورک دی چي پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دی.

ترښه زوی جار کړه روپی. قورمې و آش
په بدی کي ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا پرستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه یا اوزگړي پوستونه په اشخارو کي خيشتوي او وروسته ئې په مخصوصو تیغو سره له وړيو څخه پاکوي. له دغو پوستو څخه تر آش کولو وروسته څرمني جوړېږي. په کندهار کي د پسه او اوزگړو له پوست څخه جوړو سوو څرمنو ته (ساخت) وايي. له (ساخت) څخه په بوتونو کي کار اخیستل کېږي، سراجان د آس قیضي او تسمې او صحافان د کتابو د وقائې بېخونه هم ځني جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

يو شی په زور (تاو، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځايه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خورې د دنيا په کم و بېش
"مخلص" شکر کره بډای سې کا دروېش
او که نه له لوړه غره کره ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی با دار په وېش
(۱۷۴مخ)

ارږی:

د خولې د خوند خرابېدل چې له ډېر خورک يا د معدې د خرابېدو له اسسته پېښېږي. څوک چې تر اندازې زيات خواړه و خوري. سهار ئې د خولې خوند خراب، تېغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښه وي. دغه حالت ته "ارږی بدېدل" وايي. ارږی د خولې له لاري د معدې د باد خارجولو (تېغ) ته هم ويل کېږي. د ارږي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکي شومه وباسي او يوه ډکه پياله سهار په نهاره په وچنبي. په کندهار کي د "ارږي بدېدلو" ته (خوابدي) هم وايي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوې وه، څو واره ئې خوا وگرزېدله، رنگ ئې تک ژر اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکي شومه وروايستله او په وئې چنبله اوس ئې لږ څه رنگ ځای ته راغلی دی". مخلص وايي.

بېل دي نه کره ښه او بد لمر و اورېخ
پر سر گرزوي درست عمر د نس برخ
يا په ډېر خواړه د شپې دي ارږی بد
يا له لوړي ئې ناتوانه ټوله ورځ
(۱۴۶مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ارهه:

په مټکه کې لوی شاه، چې قطر ئې شپږ اووه متره وي، وکيني او د خرڅ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه ځني راباسي او پر مټکه ئې لگوي. له ارهه څخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي. د ډيورنډ خط د هاخوا پښتانه ارهه ته (باورې) وايي چې غالباً به هندي کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترڅ کې د "باورې" لغت د خط په دې خوا کې هم عام سوی دی. لوی مخلص وييلي دي:

چې دي نس مردار رشوت ته کړ ارهه
پکښې ځای دي خپل پردي کړه گډوډ
نو له کوم لوري بې باسې ریشخندي
چې د سپي په څېر دي تېر کړ دا کلک هډ
(۱۵۳مخ)

په کلاسیک ادب کې ارهه د "ارهه" په شکل راغلی دی. میرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې ارهه کړ يا گرداب شو
(د پوان - ۹۷ - مخ د ۱۳۵۴ش کال چاپ، کابل)

اړي:

مجبوریت، احتیاج.

لوی مخلص وايي:

پرهر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه ده د سپري
له هغه ليري کوه ځان په ژوندون

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

څوک چي خپل او پردی گډ سره لري
(۲۰۸ مخ)

اړی :
مجبوریت، محتاجی.

لوی مخلص د "اړی" لغت داسي راوړی دی:
په سپرو پسي نن گرزو له اړی
کې کالي وي د خمتا او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه ترلې پر کوم تش کډو بگری.
(۲۰۹ مخ)

ازانگه:
په نورو لهجو کي ئې (انگازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وایي:
که ملگری سوې د بد سپري یو گام
ته به هم سپې د هغه په خوی بد نام
چي له لوړي سپي پر مخکېه را ارتاو
که مات نه سپي ازانگه خوځي د جام
(۱۹۲ مخ)

آش اش:
د کندهار پښتانه حیواناتو او مرغانو ته په بېلابیلو حالاتو کي مختلف
کلمات کاروي. د مثال په توگه، د دې له پاره چي حیوانات سم پر لار
حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (اش اش)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کلمات خرو ته د تگ په وخت کي ويل کېږي. که وغواړي چي خردي ودرېږي، (ايش) ورته ويل کېږي. اسانو ته د تگ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) يا يوبل راز او ازونه ويل کېږي. غوايانو ته د تگ له پاره (آو) وايي. اوبسانو ته د چو کېدلو له پاره (ايخ ايخ) ويل کېږي.

لوی مخلص وايي:

نفس اخته کړو د دنيا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوړی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسې نه وي يا اش اش
(۱۷۳مخ)

وايي چي په کندهار کي د کهنډل خان د واکمنۍ قاضي القضاة قاضي غلام به پر حيواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په ټوکو کي ويل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".

انگېرل:

په پارسي (پندا شتن)، گېل.

لوی مخلص وايي:

ټول به انگېرو له ځانه چي راپېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم بڼه کارونه نه دي لږ
(۳۳مخ)

اورېز:

بيت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

يو غريب ته كوم ظالم گډو و و په رېز
نه سو کړای هغه محتاج ځني پر هېز
ما ويل دا هم ده هسي ناکامي
لکه څوک ناستي ته اړ وي د اورېز
(۱۲۷ مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلي ده.

اووز:

څو، څونه، څومره.

لوی مخلص وايي:

نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړي وينم د ځان په ويراخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې څخه ايستلی دی او اوسني
ځوانان ئي حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئي په
خپلو ليکنو کي کاروي.

اوزگړی:

د بږي (وزې) نر ته ويل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې څپې وي او
فشار ئي پر دوهمه څپه (گاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي
نسته او که وي هم فشار ئي پر وروستۍ څپه اچوي. لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بېلوي وینسه دنیا چندن او غز
خرخ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پر خای چي ئې کالي
په لکو غوتو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲مخ)

اوژغوني:
د اوزگرو او بزو وربښتانو ته ويل کېږي. د پسه او اوبانو وربښتان
وړی دي وړی تر اوژغونو پستي او نرمي او په بيه هم ارزاني وي. زيږو
وړيو ته هم اوژغوني ويل کېږي. د وړيو کمبله د اوژغونو تر ټغر ډېره
ارزښتناکه وي. مخلص وايي:

لنډ برستن به ستا له مخه اوږدوي په کشېدو
د کمبلي پر خای درکړي د اوژغونو زيږ ټغر
(۲۸مخ)

اوږد غوړی:
د خره له پاره بل نوم دی. غالباً به د پارسي (درازگوش) ژباړه وي.
لوی مخلص په همدې معنا باندي داسي راوړی دی:

نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوړی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسي نه وي يا اش اش
(۱۷۳مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

اوسار:

د اسانو خولې ته کیزه اچوي او عین دغه راز وسیله چي د خرو له پاره جوړه سوی وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکان خای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲مخ)

"مُشه" یو راز خره ته ویل کېږي.

اوستری:

وروستی، آخره.

لوی مخلص راته وايي:

چي اوستری ورځ ارمانجن یو ماوتا
لا رومی بڼه دی چي ځان پوه کړو په دا
(۴مخ) - (۱۲۳مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوستری ورځ نامرده ده".

اومړی:

ناغبنستی تار، هغه تار چي غبنستل سوی نه وي، سُست تار، اوم
سپڼسی، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

او مړی تار مي غښتی چي په وگنډم پرهار
رقيب راغی هم تار هم ئې پرهار کړ گډه و وډ
(۲۵ مخ)

ابغ:

سمدم، وچ کلک، شخ

د قبر مړی په لحد کي "ابغ" پروت وي.

دا لغت لوی مخلص د اسي راوړی دی:

که غريب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
خوپړينگي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هيچا خخه درينغ
(۱۷۹ مخ)

{ب}

بابک:

د جوړښت له مخي د (بابا) تصغيري شکل دی. خو په اصطلاح کي د
(پلار) په معنا ډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا گناه

د ادي و د بابک

(۵۰ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د کندهار د نجونو په لوبو کې یوه لوبه "اژاتور" یا "اشاتور" نومېږي. د دوی نجوني یو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کنبېوزي او مخصوصي بدلي وایي چې یوه برخه یې داسې ده:

آبابکه پلاره! ولاکه مي واده کې، چې ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اوارې سرې غالی نه وي، پرناستي مسلې نه وي،...

اوس به ترباغ واوړم، غونچه گلان به راوړم، یو به ولالي ته کم، یو به و تندي ته کم، تور مي پېکې دئ، شين خال مي زمري دئ،...

آبي بي ايمني، په واله کي لمبېدې، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کي پتېدې، جوپون پرې پرې، جانان ته خولگۍ ورکه سبا وخت دئ د مېلې،...

آبی بي لايکي، کميس دي ليکي ليکي، سبا به دي واده کي، زانگو به زنگوې، ټک ټک د دروازي، تاسي وگورئ چي خپل دئ که پردی دئ، جگ نری سړی دئ، چټ کابلې دئ...

بات:

په درواغو سره د يو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وایي:

زمانه کي ډېر مينده سي په بڼه سات
خطا مه سه د هر ټگ اشنا په بات
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ويښي تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

يو چا ته وائي: "ته ډېر غښتلی سړی ئې، د زمري په جنگ ورتللی سې، په سره انگار گډېدلای سې،... " دی هم وياتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سې. خلک ئې پر ساده گۍ باندي وخاندي.

باتي:

لاپي (لافي)، شاپي.

په کندهار کي د "باتو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلي دي:

هونښ کوه په ډېرو باتو د هر چا مه سه غلط
کار دئ بېل، خبري بېلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

بار:

د توپک پرله پسې ټکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:

چي ننگ شرم دي له سترگو خخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کور ودا نول د بل په مال
خلک بد گني د خور ولور تر بار
(۱۲۵ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بته:

تود او سوځنده دښت، کوره، دانس، د نخودو او نورو غلو دانو د بریانولو طشت.

لوی مخلص راته ویلي دي:

چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نه پيايي پر بت
نه به غوښي نه غوري وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:

غت، پلن، غورس لرگی، سوتی.

لوی مخلص مرحوم وايي:

له غښتلي سره مه لوپړه په لڅ
ئې کم واک خه پر سوي د غاري جڅ
ايرلا نه کوي هيڅ واری پر سري
خو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴مخ)

بدپوز:

قهرجن، مغرور، بدگوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:

ظالم تل سر په هوا گري بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بي وينې دی د شرم په اوبو
پرسېدلی ژی اوبو نه را کړ را کوز

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۲۲مخ)

برخ:

(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خالیگاه پرده، جمع ئې (برخي) دي.

لوی مخلص وايي:

موږ به نه سي پر پينگي د چا د خداي پر پار غريب
خو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنگ و هلو د نس برخ
(۲۰مخ)

بروخ:

بروخه، په پارسي ورته (اشنان) وايي.

لوی مخلص وايي:

چي په ژوند له تنه ليري نه سي خيره د دنيا
بيا بي پاک نکړې تر مرگه په صابون و په بروخ
(۲۰مخ)

عام نوم ئې "بروخه" دئ. دلته د قافيې اړتيا د پای (ه) ځني غورځولې
ده. بروخه يو راز نبات دئ چي د کاليو په پرېمنځلو کي کار ځني
اخيستل کېږي. پښتانه مړي ته په بروخه غسل ورکوي.

بگ:

غت، په ونه جگ، بالغ، دنگ.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

راپه غاړه ده د غم تر بورگلوې
يو د بل په مخ کي تیک لکه بگ
(۵۰ مخ)

بگړی:

د ستار، عمامه (عربي). په کندهار کي بگړی ته (لنگوټه) هم وايي چي
سمه نومونه نه ده. نوري لهجې "بگړی" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:

لو بگړی غنښتي پایڅې
لڅ پرکی په خټو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کي لو (لویه) بگړی ترل د پایلو چانو دود (رسم و رواج) وو.
د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چي بگړی تر ټاکلي
اندازې لو بگړی و تړي. لو بگړی ته په کندهار کي "خرټه بگړی" هم
وايي. يو محلي شاعر ویلي دي:

خرټه مي بگړی ده، په پښو مي دویبلی ده، په غاړه مي سدري ده، پر
سر مي بلوڅی ده.

په ټوله کندهار کي تر ما نسته دلاوره
يازياته بزياتره

"دویبلی" يو راز موچني ته ويل کېدله. "زياته بزياتره" د پایلو چانو
تکيه کلام وو اوله هري دوهمي يا دريمي خبري سره به يې تکرار او.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بوتی:

لرگي، د سونگ لرگي. په پارسي ئې "هيزم" بولي.

لوی مخلص وايي:

کوردي خواره مورد بوتوله نېستی.

په زړو کو تودوي خپله تبي.

ته دباندې لنډه غرو سره ورک

پریوه کولک دي ایښي وي خولی.

(۲۱ مخ)

په کندهار کي یوازي د سونگ لرگو ته (بوتی) وايي.

بوچ:

هغه خوک چي پزه ئې پیتته وي. په پارسي ورته (بینی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ویلي دي:

شپه او ورځ چي په گناه تېروې سوچ

بیا هوا که د جنت کړې خیال دي بوچ

د چرې نوم به ئې نه اخیست په ژوند

که لر شرم وای په سترگو کي د بوچ

(۱۴۳ مخ)

په دې څلوریځه کي "پزېرې کړي که شرم درلودای، د چرې نوم به نه

اخیستی" متل ته اشاره ده.

بوخ:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

انسانان د ژړا او غم په وخت کې شونډې بوخي نيسي. "بوخ" هغه چا ته ويل کېږي چې له غم يا خپگان له اسسته ئې شونډې بوخي نيولي وي او خوابدې ناست وي.

لوی مخلص وايي:

خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوخ
ته يوازي نه ئې هسي حيران بوخ
پورته کښته ښه و بد لري ژوندون
له تاوده ساړه ئې ټوله جهان بوخ
(۱۴۵مخ)

بوده:

باروړونکی حيوان (خاروی).

لوی مخلص وايي:

ری دا وهم چې زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بور:

(په اوږده واو).

اوبزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کې "بور" د غورمې په شان تريخ کتغ ته وايي چې د لعاب برخه ئې اوبزنه او نری وي.

لوی مخلص راته وييلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

دا تو ورځو بور پروت دئ سم د لاسې تودوي
څوک چې و خوري و روغتيا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷مخ) - (۱۲۴مخ)

بوز:

(په اوږده واو) آس

کت سامبال چې هديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کي خيال د سکان دئ يا د بوز
(۳۳مخ)

بوزکی:

د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خښمېدلو) په معنا کارېږي.

لوی مخلص وايي:

بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوز کي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زما و ستا تر ميانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

بور:

په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کي ئې "بور" ته کښلي دي: "آواز
درشت".

لوی مخلص وايي:

مکړه ستونۍ د هيچا په وينا بور
هسي هم مه سه چې خوري دي لکه خوږ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ټينگوه د زړه په غوږ کي دا وينا
گوره سم سړي ته سم، کاره ته کوږ
(۱۲۸مخ)

بون:
وروږغ، د مچ زون زونگ. په پارسي ټي (طنين) بولي (وگ: لس زره
پښتولغونه).

مخلص وايي:
بې له خپل کاره بډای پر نور څه کون
نه په لوړ آواز خبريري نه په بون
که بې هيلي سلام ورکړې لابه دی
شادرگروي له قهره لکه شکون
(۱۹۷مخ)

بېدون:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتولغونه) کي ټي دغه لغت ته کښلي دي "غير مهذب،
ناتراش". ما هم دغي معنا ته په نزدې مفهوم سره اورېدلی دی. هغه
څوک چي جسماً غټ خو د عقل له خوا پاته وي، خپله.

لوی مخلص وايي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بيورا:

ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دی. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دی پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په خپرو هر دېوال ته دپ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دی چې درست کور ئې کړئ درتپ
(۱۳۳مخ)

{پ}

پاج:

يو ډول نازک نفيس سونډي يا وربنمين ټوکر دی چې نارينه ئې د
بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوټک) نه يادېږي خو
بگړۍ ئې اوس لاهم په کندهار کې رواج لري.

لوی مخلص ویلي دي:

نه سوم پوه چې دا ځای د خدا دی که ژړا
زه غمخورد ميني نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانيات:

عبرت، پند اخيستل.

لوی مخلص وايي:

نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

"مخلص" خوښ په ارامې يم د خپل تن
راپاڅېږئ ورونو مخ مي کئ راتور
چي نور وکړي څه پانيات زما په کتن
(۱۹۷مخ)

پايڅوړ:

پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه.

لوی مخلص وايي:

له لپوه سره د بل پر مال سوې جوړ
هسي نه چي د خپل موبت په زور دي خوړ
د گيدر په څېر تل خوښ ئې په دا خال
چي له نورو سي در پاته کوم پايڅوړ

پې:

ملامت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص" ناپوه
پای به پر له دنيا تللی ئې عبث
(۱۷مخ)

پېچ:

له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچی.

په دي لاندې بيت کي لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنار اوږی دی.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

هم خواري ده هم د ميني په اورسون
راپسي لا د غماز د پزي پرچ
(۱۸مخ)

پسځند:

رخشند، ريشځند، ډری.

لوی مخلص وايي:

سولې هسي د شيخي په لومه بند
چي خان بنه گنې په بل وهي پسځند
خوشي کړې د ناليدلي خوب تعبير
د خپل کار مال چي نه وي درڅرگند
(۱۴۹مخ)

پښ:

آهنگر.

لوی مخلص وايي:

نه به يوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مت په قوت
(۱۴مخ)

که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بلا وگرزه پر هغه د بنگین⁽⁷⁾

(۱۷۵مخ)

پلاش:

د قمار یو ډول دی چې په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:

تر بنه زوی جار کړه روپۍ قورمې و آش

په بدۍ کې ئې بیا وژنه پر خشخاش

د ابا برستن به خرڅ وي پر بازار

چې اولاد د چا اخته سي په پلاش

(۱۷۳مخ)

پلمه:

بانه (بهانه).

لوی مخلص ویلي دي:

چې پوښتي دي په ډگر کې د رشتیا

هلته نه کېږي پلمه د چل وینا

(7) په دې رباعي کې چې لوی مخلص د "بنگین" غندنه کړې ده، ښایي هغه روایت به ورسېدلی وو چې خوشحال خټک ئې په دستارنامه (۷۳مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کې داسې یادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چې جلال الدين د پير روشن، يوه بنگينه وکړه - روشانيو ورته وې چې بد دي وکړل - بنگش په خوی کېښې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خورشه - د روشانيو وینارښتیا". خوشحال خان بل ځای ویلي دي:

چې مین شي قبلوي مکر دروهونه

په یاری مي قبول کړې که بنگینې

(ارمغان خوشحال: ۵۲۴مخ)

که بنگینې = که بنگین بې.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۴مخ)

پمن:

(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه څوک چې د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغي باندې د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خارښت کوي او د ډېرو گرو لوله اسيته ئې رنگ سپين سي. پمن سرې ټوله ورځ ځان گروي.

لوی مخلص وايي:

هسي نه چې زه يوازي "مخلص" بار وړم د غماز ټکوي سر له مچانو هر پمن په دواړه لاس

(۳۲مخ)

پنډکی:

(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).

پر ټپ (زخم) يا دانه باندي ايښوول سوی ټوکر (Bandage). طبيبان پر گردې يا څلورکونجه پاک ټوکر باندي ملهم يا کومه بله دوا واچوي او بيا ئې پر ټپ باندي کښېږدي. دغه په دوا ککر سوي ټوکر ته (پنډکی) بولي.

لوی مخلص وايي:

د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چي پنډکی ايښو وای نه سې د ملهم
د غريب په پرهار زړه دي څه غرض

(۱۷۷مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

پوپکه:

د بنکار یوه وسیله ده. د اوږده نل منځ بڼه پاک او بنوی کړي. له ختو
خڅه جوړي سوي مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او بنکاري ئې د
هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول،
پف کول) فعل ريښه سته (وگ: بنکار او کندهار - ؟ مخ).

لوی مخلص وايي:

چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختي ولي په پوپکه کي د نل
(۵۳ مخ)

له "سل ډزي" خڅه مراد هغه توپک (ماشينگن) دی چي سل تکان
(ډزي) کولای سي.

پوره:

(فشار ئې پر دوهمه خپه دی).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

که ویسا دي وي د خپل ځان پر هنر
تل به گزي لالهانده ور په ور
زړه پوره وي د تکره موبت د خاوند
چي په هروختو نښلي ځني خر
(۱۲۳ مخ)

پېخول:

د کږدی یا خیمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېخول پر مختوري باندي زما
دا خينگتيا مي بس چي ته ئې راخبر
نور مي مه باسه ډگر ته درشتيا
(۱۲۲مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان يو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکي (بوزه
هاری) کوي.

لوی مخلص وييلي دي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زما وستا تر ميانخ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

تاش:
تېغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص وييلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډپر عالم به ځان پر بايلي په تلاش
(۳۸مخ)، (۱۷۳مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

تاو:

پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:

دا غريب ته سوې له درده پر ملا تاو

او که غواړې چې نيولی ئې طبيخ

(۲۱مخ)

تپ:

محوه، پوپنا، يومخيزه له منځه تلل. د يو چا چې په کومه پېښه کي

ټوله کورنۍ له منځه ولاړه سي، وايي کور ئې تپ سو، يعني پر مېښه ئې

خوک پاته نه سو. لوی مخلص وايي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ

د غوايي په خېرو هر دېوال ته دپ

که يو خوک درسره وکړي لړبيورا

دا دي خيال دئ چې درست کور ئې کړئ درتپ

(۳۳مخ)

تپاک:

ډېر زيات تلائېن کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې "جوش،

محبت، توجه زياد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وايي:

تل اخیستی ئې د سپۍ دنيا تپاک

په نېستی او هستي کي دي بلغاک

نه ارام سوې ته درست عمر يو گړی

نه دي فرق وکړ د پاک و د ناپاک

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۸۳مخ)

تراټ:

منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:

زمانه کي ډېر مينده سي په نښه سات
خطا مه سه د هر ټگ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه وييني تېرېږي به په تراټ

(۱۳۹مخ)

ترڅخ:

کمیس یا کومي بلي جامې ته چي اضافه ټوکر ورواچوي، دغه ټوکر ته
"ترڅخ"، ترڅخي" وايي. د ترڅخو کمیس تر عادي کمیس لږ څه پراخ
وي. ترڅخ ته په پارسي کي "تريز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وييلي دي:

چي خيرون زړه بېره رنگ کړې په نکرځ
اشارې کوي د بل مال ته په ورځ
گمان نه کړم چي سنت به کړې پر ځای
خوشي ږدي توره لمن ته سره ترڅخ

(۱۴۲مخ)

ترله وتلي:

احساساتي، څښمېدلی.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي له کبره پر سېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:

(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوه ره کي).
ډنگر (لاغر)، بنځینه شکل ئې "ترنځه" دئ.
لوی مخلص وايي:

ترځان لوړ ته تل وهي له ويږي رنځ
بڼه ژپه سې کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چي تر تا کښته وي په زور
په غوږو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۳۷مخ)

ترنډ:

د بې ځايه منډو، تلابن معنا ورکوي.

لوی مخلص وايي:

نې پخپله خورې نه بل ته سوه ونډونه
ترهول وزې د پنځو روپو په پنډه
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه دروند بار وړي ته خوشي وهي ترنډه
(۱۵۵مخ)

تروټ:

(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

مخلص وايي:

د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵ مخ)

تره:

(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئې پر لومړۍ خپه دئ).
ميدان، اواره مخکه.

لوی مخلص وييلي دي:

ده ول ورک سه ته پرسد، دا خرابات دی
چي له سمې تري سوې پرويرانه پېښ
(۴۰ مخ)

يا:

د پېغور کاني به تل باندي اور پري
ولي نه پر پردي پر سمه تره خوار څوک
(۴۹ مخ)

"پر سمه تره غوڅار سو" يعني پر اواره مخکه چي د غوڅار بدلو هيڅ
راز عامل موجود نه وو، غوڅار سو.

توزنه هيله:

طمع، بې همتي، د بې همتۍ له اسيته کره غاړه نيول. بايد وويل سي
چي کره غاړه که له بې همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته
نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هيله د خدای له دره
نامېنده ده". لوی مخلص وييلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په توزنه هيله مه باسه نوکان
غم د چانه خوري بډای، کړي ويرد ځان
په کړه وره ئې د بنسکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سيوری نه لري اسمان
(۱۹۳مخ)

تيک:

نبغ، شخ، په جگ مغزي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزې له هوله پر ملا تیک
غوره مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷مخ)، (۱۷۲مخ)

{ت}

تپوک:

پوستين (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کي عام
استعمال نه لري.

لوی مخلص ويلي دي:
تل لوړتيا کي ځې پرلاري لک و بوک
د خوار خوله د وينو ډکه کړې په سوک
هسي وايستي له سده کوټ پتلون
چي دي هېر سو د خپل پلار څيري تپوک
(۱۸۱مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ټگ:

مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:

چي په بده ورځ په بڼه درځي هغه گڼه اشنا
د هر ټگ په ويره خوله او په خدا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړوله پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم ټگ
(۵۰ مخ)

ټوپ:

ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح
ټوپ د ټوک هغه برخه ده چي رانيوونکي ته تر خپل استحقاق زياته
ورکوله کېږي. د مثال په توگه که رانيوونکي دوه متره ټوک رانيسي،
دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتي ورکوي. دغه لس سانتي
ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص وييلي دي:

دوه گزي ټوپ به درله درکړي چي ستازره سي خوشحال
چي گچه کړي په کور کي لوېشت وي کم هغه ټوک
(۲۸ مخ)

ټوک:

اتام، د ډوډي کوچني ټوتي.

لوی مخلص وييلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

که غریب د ناچارۍ سي درته اېغ
په منت سره ئې مه وهه په تېغ
خوپړینګي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه درېغ
(۱۷۹ مخ)

ټوک هغې ډوډۍ ته هم ویله کېږي چي د کوڅې د کورو خلک ئې مسجد
ته ورکوي. دغې ډوډۍ ته (د ملا ټوک) وايي. په کندهار کي د "نسوار
ټوک" اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوږو ته وايي چي په مارپه
نس (مړه گېډه) نه وي. نسوار ټوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و
نمیر" یا د انگرېزي (snack) ځای ونيسي.

تېغ:
له خولې څخه د مړتیا(موروالي) له اسیته باد را ایستل. په پارسي ئې
(آروغ) او په انگرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وايي:
بډای لوی تېغونه کارې نس ئې مور دئ
نه راوړي د غریب له لړمانه رغ
(۴۷ مخ)

{ج}

جج:
چنغړک، تر زامي لاندي برخه په (لس زره پښتو لغتونه) کې دغه لغت
ته کېښلي دي: "بغېغه گلو".

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

له غښتلي سره مه لوبېږه په لږ
ئې کم واک څه پر سوي د غاړي جيج
ايرلا نه کوي هيڅ واري پر سړي
څوئې سم نه کړي له تن سره خپل بچ
(۱۴۱ مخ)

جوټ:

خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وايي:
چي څوک لږ در کړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته اېشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدې د خپلي هونښياري
چي په دې چمو وطن کړي سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:

چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښ (ضمه)
باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوه ره کي ويل کېږي.

لوی مخلص وايي:

حکومت سي ورته اړ
څوئې راولي چابک
(۵۰ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چېخ:

ننه ایستلی، مندلی.

لوی مخلص وایي:

په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مخکه چېخ

چي پر یوه سړي دي وخنډل پخ پخ

ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئې گرم

په اینداره کي دي ولیده خپل منځ

(۱۴۸ مخ)

چروس:

بې همته، طامع، بې غیرته

لوی مخلص وایي:

یا پخپله ئې گټه د زړه په دوک

یا راغواړه د مېړه له کوره ټوک

هر چروس ته هیله مه کوه د څه

غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک

(۱۸۱ مخ)

چغ وېغ:

رغ وروغ، غالمغال.

لوی مخلص وایي:

چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بدمرغ

کړه سکتته نه بېځایه چغ وېغ

که زرغانبي لگوي لکه اړه

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بې له وچ لرگي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
گوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوړ چي تاو نه سي
زما په لږ دنيا شلومې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هيڅکله چلاو نه سي
د سرو غوښي به خود په رذالت خورم
(۱۷۷ مخ)

چندن:
صندل، د صندل لرگي.

لوی مخلص وايي:
بېلوي وينه دنيا چندن او غز
خرخ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پر خای چي ئې کالي
په لکو غوتو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

د چندن وني لرگي بڼه بوی لري. ماران ئې خونبوي او پر دغه بوی سره
راتولېږي. په پښتو ادب کي (چندن) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهيم
دي. د تلوکان ملاحسن اخوند وايي:

چي چندن لره ورخي سر خو به بايلي

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د افغی مارانو ځای د چندن سیوري

چنغرک:

جج، تر زامی لاندی د غاړی برخه په پارسی ئی (غبغب) بولی.

لوی مخلص ویلی دی:

له ظالم سره چي تل کوي کومک
د خوار زړه ته ئې په خپر د تور توپک
گوره بله ورځ بیا مه کوه گيله
که ونيوي په لاس تر چنغرک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:

د کور سرنېته، د کور دود و دستور، گوزاره.

لوی مخلص وايي:

شپه او ورځ دي سو په سرد دنيا سوچ
زما په خيال چي گمان نه لري د کوچ
ځان دي مور نه کړ په نس له کنجوسی
تل د کيکو غوري باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کيکو څخه غوري ایستل" وراشه د منتها کنجوسی له پاره
کارېږي. ځکه (کيکه) خو بيخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي
(سپږي) لاهم کوچنی ده. له هغې څخه د ایستل سوو غور و اندازه اټکل
کېدلای سي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چوخ:

(په اوږده واو)

تیت، پر ملا کړوپ.

لوی مخلص وایي:

ولي لږ لوړتیا د وخت کړې هسي چوخ

چي په تیک مغزي دي زړه د هر چا پوخ

لیده سوي تا رنگ ډېر چي سي بېکار

غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ

(۱۴۸ مخ)

چول:

بي او بو د ننت، بتي بیابان.

لوی مخلص وایي:

زمانه درومي له سمي مخ پر چول

لېونتوب اتني کي غورځي سره ټول

ځينو کړي دي له ډېري ناپوهی

د غر کي پر دربي گومان د ډول

(۱۸۲ مخ)

چون:

گونجه (گونځه).

لوی مخلص وایي:

غم د رزق مه خوره پر پرده د تندي چون

د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپون

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کمکی وزېږي چي موبت لاس کړې ور خلاص
پر ليکلی وي برات په کرښه روڼ
(مخ ۱۹۸)

چونیا:

بنفشه يي رنگ، د انگرېزي (Purple).

لوی مخلص وايي:

اوس بيا هيڅ ئې تر هغو موندلای نه سې
خو درست مخ ئې په چاپېرو چونیا نه وي
(مخ ۷۱)

{خ}

خا خوب:

خ خوب، خا خکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وايي:

خوشي نه دي د تودو اوبنکو خا خوب
آزار ډېرو ته پېښ کړی لېونتوب
ليري گرز له هغه زهيره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(مخ ۱۳۰)

خپې:

خا پېره، خپلاخه، چاپېره.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

که د څه په غوښت ځان وروړ ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندي خپر
(۳۱ مخ)

څک:

څاڅکی.

لوی مخلص وايي:

خو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کانی طبيعتاً دى يا قوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

خوری:

بار، د سفر د لاري توبڼه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:

هر څوک مرگ خوا ته لري اړي د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
يو په بل سره پسې يو پر دې لار
مېړه هغه دى چې خوری وړي د کوچ
(۱۴۳ مخ)

{خ}

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خبر:

(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
خبره، خبري.

لوی مخلص وايي:

ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کي راز ياران محفوظ
(۴۴ مخ)

چي د مشر خبر نه وړي خوشي درومي تیک مغزی
بې غیرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپي:

(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
د انسان يا حيوان د لاس پنجه "خپره" ئې هم بولي.

لوی مخلص وييلي دي:

وس مي نسته چي ئې وکړمه علاج
نو خيرم به په خپر گروان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴ مخ)

خپل چاروکی:

هغه څوک چي په هر کار کي د ځان گټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انگرېزي (sel-fish) ورته وايي.

لوی مخلص وايي:

شر به نه ووزي د هغه له کاله

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خپل چاروکی که ئې منع ته راباله
اورېدوي شخړه د بل ولي داسپي
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(۲۰۵ مخ)

خپند:

د مځکي له سطحې سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو
لرلی.

لوی مخلص وايي:

هر څوک چي مخامخ وي پر مين یمه څرگند
چي ليري مي له سترگو سي وهم باندي پسخند
سړي مي په خوږه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(۷۲ مخ)

خرپت:

کپه، سفوف، ميده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

نه به جگو و له کبره غاړي يو پر بل
نه به اخلو يو د بل مالونه په خرپت
(۱۵ مخ)

د کندهار يوه ټوکي شاعر وييلي دي:

خرپت په لاس کي واخلي برابر مکان ته ځي
ملاعباس دئ خرپتي
د "خرپت" څخه مراد (يوه کپه نسوار) دي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خوایټه:

خوایټه هغه څوک چې اشتها ئې سوځلې وي، یا ئې له ډېر خورک
څخه سترگي راختلي وي. اشتها سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وايي:

رشوت نه وي له هر چا ئې مرور
سترگي رډي خوایټه لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوږه، ډیره لوږه

د خپل زړه ويني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
درله بڼه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئې پوستينو نه جوړوي. د (خز) له
پوست څخه جوړ سوی پوستين د نورو پوستينانو په پرتله لوږه بيه
لري.

مخلص وايي:

بېلوي وينه دنيا چندن او غز
خرڅ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پرځای چي ئې کالي

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په لکو غوټو کې کم نه سي یو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشایي:
غو شایي، د غواوو او نورو حیواناتو فضله مواد.

مخلص وایي:
بې بنکنخلو تر خوله نه باسي بل راگ
څه چې اخلي له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دی چې خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غور و کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمري:
پيسي.

لوی مخلص وایي:
خوشمري چې د خو ورځو په پور له چا واخلم
که لږ څه پرې ټينگار وکړي بنکنخل ورته کوم
چې رائي کړي په ورين تندي پر مخ ئې ځني خورم
هيڅوک به له مانه و اخلي خپل پور په سوواني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

خېنښ:
هغه خپل چې د بنځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وایي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ولي ناست ئې په خواری، کي هسي هېښ
مړوي به نس تر څو پر کور د خېښ
چي وې نه مومي په زور د خپل مړوند
هېڅ به نه سي پر ښېگڼه باندي پېښ
(مخ ۱۷۵)

خينگتيا:
خجالت.

لوی مخلص وايي:
چي څرگند سو ښه سپېڅلی بشر ستا
د نړۍ، توره تياره ئې کره روڼا
ټول بتان له خينگتيا ولوېده پر مخ
په ویر وړانه لو ماني، سوه د کسرا
(مخ ۱۲۲)، (مخ ۲۰۶)

{د}

د پ:
بنده هوا، هوای راکد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي ټپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته د پ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دئ چي درست کور ئې کړئ درتپ
(مخ ۱۳۳)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

درب:

د دېوال د لوبدلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:

نن خاوند ئې د مائې او موټرو
چي عالم دئ ستا د درب په نندارو
درپوهېږو ځان بخ نه اچوې پلن
چي له بدو دي ميندلي په زرو
(مخ ۱۹۹)

درنتيا:

دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:

د غم و د وير توان نسته په چا پوري هرگز
د اوښکو په درنتيا سره بانو سي پر ملا کوږ
(مخ ۳۵)

دستور:

اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:

که خواران لوږي ډنگر کړه يا معذور
ته هم درست عمر په ډېر خواږه رنځور
چي دي وينو ستا په نس کي گوږه هار
دلتي خوږې هلتي راباسې په دستور
(مخ ۱۲۰)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

دود:

رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:

چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتخ دومره غوري خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وړې دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:

غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:

يا پخپله ئې گټه د زړه په دوک
يا راغواړه د مېړه له کوره ټوک
هر چروس ته هيله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هيڅ د پنبې په نوک
(۱۸۱ مخ)

{ ډ }

ډل:

د جوو د کنبلو (ايستلو) يوم.

لوی مخلص وايي:

ځيني مځکي د ماشين په زور څيري

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ستا په کور کې هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رڅي:

ليکي، کرنبي، کشونه، په ځان پسې کشول.

لوی مخلص وايي:

رشوت خور چې څه ونه مومي هر دم
رڅي کاري و کړې خوا ته قلم
خدايه ساتې مسلمان له هغه چا
چي د لاس کرښه ئې نېښ وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچينه:

اودل سوې خولۍ.

لوی مخلص وايي:

په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اورې خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتۍ ډوله وي چې څيري سي پرتوگ
له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ریشخندی.

لوی مخلص وایي:

ځان ته نه گورې چې څوک ئې رخسندی

چې خواران ولې په کانهو لس مني

پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار

که یوازي ستا مور لنگه په ستمی

(۲۰۲ مخ)

په کلاسیک ادب کې (ریشخند) دئ (میرزاخان - ۲۳۹ مخ).

ری:

فکر، چورت.

لوی مخلص ویلي دي:

ری دا وهم چې زوی دي زما لوی سي بېدون

نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن

کې وغواړي د لوست دپاره ډېریم په غمجن

تل خوښ تر سریتوب د خپل زړه تېر په ناداني

وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني

(۷۴ مخ)

ریخ:

نري غول، اسهال.

لوی مخلص وایي:

تریو تندی له کبره سر تر نوکه سیخ

چا دي نه ولیدل غابن په خندا پیخ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لږ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرگ دئ يا يو قبض يا کوم ريخ
(۱۴۸ مخ)

{پ}

پينگی:
دسترخوان، هغه پنډه ټوکر چي ډوډی پخولو پر وخت ځوالې (زغالي)
باندي اينمول کېږي.

لوی مخلص وايي:
موږ به نه سي پر پينگی د چا د خداي پر پار غريب
څوئي پرې نه کړې په ډېرو څنگ و هلو د نس برخ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کورې باسې
اوږد پينگی دي غوړولي
په خپل کور ئې ننباسې
ورته ناست ئې پر سپدلی
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ز}

زخن:
هغه لرگی چي زخه ولري.
لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

وچ او بنسوی لرگی به تاته دربنکاره کاندې اول
بیا لاندې هم به زخن وي چي ايردې د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرگي باندي يوه بالابود غوټه ده چي پخوانيو پارسي ژبو به
(زگيل) بلله. زخن لرگی هغه لرگی دئ چي دغه شان غوټه يا غوټي
ولري. نجاران زخن لرگی نه خوبسوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له
لرگي څخه لوېږي او ځای ئې سوري پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم
راخېږي.

زړوکی:
زور ټوکر.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مور د بوتوله نېستی
په زړو کو تودوي خپله تبي
ته دباندې لنډه غرو سره ورک
پريوه کولک دي ايښي وي خولی
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خيگ.

لوی مخلص وايي:
سره يو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومې وي که غورې دي په کوم زک

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلا و او د سورسک
(۱۸۳ مخ)

د حيوان له پوست څخه جوړ سوی لوبنی چي غوړي پکښې ساتل
کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسیله که د اوبو له پاره کار
سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار ځني
واخيستل سي، بيا ئې (غرکه) بولي، که د اوړو د ساتلو له پاره
استعمال سي، بنۍ ورته ويل کېږي.

دې وسیلې ته ځيني پښتانه (خيگ) وايي. د خيگ يادونه په
دستارنامه (۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلي ده.

زلند:

(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زبردست، جابر (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي.

هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل بډي ځني غواړمه د وچ لرگي په زور
زلند يم په تېره چاره تورم غوښي د ورور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې گتبي په ستوماني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

زنځه، ځنځه یو راز چنځی دی چې ډېری پښې لري. په پارسي ئې (هزارپا) بولي.

لوی مخلص وايي:

تر ځان لوړ ته تل وهې له ويږي رنځ
بڼه ژړه سې کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چې تر تا کښته وي په زور
په غوږو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژي:

مشک، د اوبو مشک (وگ: زک).

لوی مخلص وايي:

ظالم تل سر په هوا گزري بد پوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې وينې دی د شرم په اوبو
پرسېدلی ژي اوبو نه راکړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي ايښوولو ځای ته (ديوسه) وايي.

{ز}

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ږوږ:

زور، غالمغال، چوغ و بوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:

چي دي پروت وود بابا د سخاږوږ
هم د ډېر بنه سرپيتوب و حياروږ
تا به څه رنگ بولي زوی د هغه پلار
چي له هيڅ بابو څوک نه اروي ستاږوږ
(۱۷۰ مخ)

{س}

سات و بات:

فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:

اې "مخلصه" رسیده و حقيقت ته دي ډېر گران
په ظاهره سات و بات، کره وړه د چا مه سه غلط
(۴۴ مخ)

سپاره:

(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:

نه به يوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ځیني مخکي د ماشین په زور څیري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساگ:
کتغ، نگولی، سالن.

لوی مخلص وایي:
بې بنکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دی چي خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غور و کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساگ.

لوی مخلص ویلي دي:
بې بنکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دی چي خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غور و کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

سپړ:
غلام گرد، هغه دېوال چي د کور د دروازې مخ ته د سرای د غولي پر
خواد ستر او پردې په خاطر وهل کېږي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص ویلي دي:

بڼې روپۍ وړې وریجی غوښی خورې په هره ورځ کي تل
یوه نیمه میاشت سی تېره نه د بوال جوړ وي نه سپر
(۲۷ مخ)

سپرمغ:

غوړزگی، غوړوالی.

لوی مخلص وایي:

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
و بې نه وینې پر کورد غوړو کغ
که هر څو ئې په کتو کي ایشوې
د دې سپي بنوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سپوره:

وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وایي:

تل ناروغه مي له سپوري بنوروا تن دئ
لوی سړی یم زما خوښ پلاو سالن دئ
(۱۷۷ مخ)

سپون:

له خولې یو وار راوتلې ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وایي:

غم د رزق مه خوره پرېږده د تندي چون

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د خاوند په کره کي نسته خای د سپون
کمکی وزېږي چي موت لاس کړي ور خلاص
پر ليکلی وي برات په کرنبه روڼ
(مخ ۱۹۸)

ستم:

(د سین په سکون).
ساه شړل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
خان ته نه گوري چي شوک ئې رخندي
چي خواران ولې په کانولس مني
پر نور چاهم ميندو وړی دی دا زیار
که یوازي ستا مور لنگه په ستمی
(مخ ۲۰۲)

ست:

تياه او برباد، د پښ سندان (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
خکه چي داویش نه دی زما وستاپه لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل ست
(مخ ۱۵)

د "ست" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته گرم نه ئې سلمانه د تا غوت نن ورځې مت سو
ناسر په سړي کم دي

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ناسر د کندهار په جنگ کې ستې سو
(رفیع، حبیب الله، کتابونه دریا بونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنگ څخه ئې د آزادۍ هغه جگړه ده چې د افشار نادر له
لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسر د سیدال خان په
مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:

د ډبرې په شان ډبر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې
(سنگ خارا) بولي (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

چې بازار کې څه رانیسې تله څیري کانی کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:

گیلگی، خوسی، د غوا بچی.

لوی مخلص وايي:

مېر، مینده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:

فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د دنیا و کارو بار ته می لاس نه ورځي هیڅکله
سد می ورک سو لپونی یم عقل و فکر می برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلگ و ایی: "په دې باب زما سد کار نه کوي" یعنی عقل می
نه په رسپېري، سر می نه په خلاصپېري.

سرانی، سرانی:
حریص، ارواوری، حرص.

لوی مخلص وایي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرانی
چي ډوډی بی لاندی نه کړې څوک تر غابن
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاري واین
(۱۷۵ مخ)

سکته می په هر څو گټه نه سی له سرانی
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بی
د بل و لږ دنیا ته می نیسی کینی
چي وې کارم له گوتو ځني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (گولی) آواز.

لوی مخلص وایي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

که تو زن مړ سي د سره مردک په سغ
وېې نه ويني پر کور د غور و کڅ
که هر خو ئې په کتو کي ايشوي
د دې سپي بنسوروا هيڅ نه لري سپر مغ
(۱۷۸ مخ)

سکان:

يو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وگ: لس زره لغتونه).

لوی مخلص وايي:

کت سامبال چي هديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کي خيال د سکان دئ يا د بوز
(۳۳ مخ)، (۱۷۲ مخ)

سگته:

قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

سگته مې په هر خو گټه نه سي له سرانې
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکي بنې
(۷۵ مخ)

چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بدمرغ
کړه سگته نه بېځايه چغ و بڼ
که زرغانې لگوي لکه اړه
بې له وچ لږکي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

سل:

(د لومړي توري په زور "فته") .

خل، له لرگو څخه جوړ سوی تخت دی چې تر لاندې ئې پر سپدلي ژي (مشک) یا وچ کدوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کبستی کار ځني اخلي. پر سل (خل) باندي بارونه او انسانان د رود له یوې غاړې څخه بلې غاړې ته پوري باسي. له سل (خل) سره اوبازان هرومرو ملگري وي او کرار کرار ئې ځنډي ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسیلې ته (خیگ) وايي. خیگ د غوايي له پوست څخه جوړ سوی مشک دی.

لوی مخلص وايي:

ټول درياب کي جهازونه ځغلو ي

ستا په سيند کي پروت د مات کړوانو سل

(۵۳ مخ)

سلاپور:

سود، پر نغدو پیسو باندي گټه اخیستل. هغه پیسې چې په یوه ټاکلې فیصدي گټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور یو راز بانکي کاروبار دی. د سلاپور معاملې ته په کندهار کې "شنې په شنې گټه" هم وايي. په سلاپور باندي پیسې اخیستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دی خو په کندهار کې ډېرو متدینو سوداگرو لاهم دا کار کاوه!

لوی مخلص وايي:

تل خورم د سلاپور گټه ساړه وي که اهار

پر سل سل ځني اخلم د چا کار چې وي ويچار

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۷۵ مخ)

سمور:

(سمور) يو راز حيوان دى چې له پوست څخه ئې پوستين جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوې پوستين هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:

چې په ژمي دي سمور کي کرځان تود
په کتغ دومره غوړي خوړي لکه رود
کوم غريب چې نن ئې وړې دى تن لڅ
له هغه سره هم وکره لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

سوټک:

د آهنگر (پنس) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:

که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پنس
چې پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

سوونکي:

ډېر سوخوونکي، توند.

لوی مخلص وايي:

و دي سوم اشنايه د بېلتون په سوونکي اور

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سونې:
له پزي څخه مواد را ايستل، پزه ټک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز
ته هم سون و ابي.

لوی مخلص ويلي دي:
"مخلص" خلک چي مي فکر گني روني
ځان به ولي پر هر څه اچوم کون
په وطن کي چي څوک کاندې خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوني
(۱۹۸ مخ)

{ش}

شپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص و ابي:
پر سپېڅلو شپيان و ابي لروبر
دا دي نه دی سپيتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لروډ پر
هغه سپين کالي ته نه رډي تور استر
(۱۲۳ مخ)

شخ:
تيک، نيغ.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص ویلي دي:
خې له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو، ستا ډب دی د خواراخ
(۲۱ مخ)

شني په شني:
په سود پیسې ورکول (وگ: سلاپور).

لوی مخلص ویلي دي:
چي دي گټه شني په شني ده پر سل لس
کړې به ډر مسلمانان له مائي پس
مور گمان نه کړو چي در به سي په بڼه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائي" خخه مراد پانگه، سرمایه ده.

شو په شو:
تیت وپرک، پاشلي.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پاته مړي، ما ټوله کړې شو په شو
پر لارد جوارۍ ولاړې يا گار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شو:
د سترگو په ناروغۍ اخته، په پارسي ئې (شاریده چشم) بولي (وگ):
لس زره پښتو لغتونه.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

په هر کور چي زېرمه نه وي د هلك
پای به شوړ په سترگو گززي په سر پک
چي پرې ونه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادي بابک
(۱۸۳ مخ)

{بڼ}

بڼرته:

(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مخکه چي بڼره ولري، مالگينه وي.

لوی مخلص وايي:

لويه بېغمي ده د غريب له هري خوا
هيڅوک له بڼرني مخکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

بڼوی:

(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:

پر کراره نه پاتېږي له تا مړی نه ژوندی
هر واده ته ځي په بڼوی کالو اسقاط ته لغورن
(۵۵ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ښیلي:

(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:

الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښیلي خوشي خعلم شاوخوا
نسته هېڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:

یوراز سنگین او قیمتي ټوکړ دئ.

لوی مخلص وايي:

چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غټی:

گردی شی، گلوله، گردی، غوټه، د مثال په توگه: د واورو غټی.

لوی مخلص ویلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

غتي د زړه د وینو مي پيدا کړې بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنگين ختن زما
(۲ مخ)

غره:

(فشار پر دوهمه خپه دئ).

مغور.

لوی مخلص وييلي دي:
فکر کړه چي غره نه سې پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناڅاپ
(۱۱ مخ)

غرومېدل:

د زمري او توپونو آواز ته "غرومې" وايي. غرومېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:

توره وباسه له تېکي د مرو په دود ميدان کي
چي په زور درته غرومېږي سر ئې پرې د هغه شېر کړه
(۲۳ مخ)

غز:

يو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لږو او بو
پايي. په دښتو کي ليدلي کېږي. پارسي ژبي ئې "درخت گز" بولي (لس)
زړه پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

بېلوي وينه دنيا چندن او غز

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خرڅ به نه سي د اوزگړي پوست په خز
آب د هغه کام پرځای چي ئې کالي
په لکو غوتو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

غوز:

(په اوږده واو).

په (لس زره لغتونه) کې د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب
گردرودها".

لوی مخلص وايي:

په درياب کي تږي گرځو لکه کب
يا چي سوږ نه شي په واوړه د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:

د ځوزو (اغزیو) هغه بار چي انسان ئې پر شا باندي تر ځایه رسولای
سي. په پارسي ورته (پشتاره) وايي.

لوی مخلص ويلي دي:

پرهار شا کره د اغزیو په دروند غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وږي لکه مږ
(۳۱ مخ)

غوندي:

جوال، غتیه بوری (بوجی).

مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په خپل وس که هر څوک دروند بار وړي د حرص
زه به غوندي ځغلو م مېړی خشخاش
(۳۸ مخ)

غېلي:
ر مه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نه پيايي پر بت
نه به غونبي نه غوري وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډی، ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لاندې پتير
اوره پر گردیو ډبرو راو پېچي او اور پر را وړوي. تر پخېدو وروسته ئې
سوي ځايونه ځني و توري او پاته برخه ئې د پخې ډوډی، په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" نفس سپی دي وتلی دی تر واک
چي په غم کي د روزی ئې کر هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خورک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کانی:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کانی غتی گردی بنوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کانی د ترازو هغه ډبري ته وایي چي د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دې لاندې څلوريځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسي تله څيري کانی کم پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر (۲۸ مخ)

کپنی:

له ډېر څنښم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وایي:

سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرانې
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بڼې
د بل و لږ دنیا ته مي ونیسي کپنی
چي وې کارم له گوتو ځني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

کپی:

موچنه، پڼه.

لوی مخلص وایي:

په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانی
اوري خوی بدلېږي رنگ له ناکامی
گراتی ډوله وي چي څيري سي پرتوگ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

له زړې رڅپینې جوړه سې کپې-
(۲۱۰ مخ)

کنځ:
نگولی (خواره)، سالن.

لوی مخلص وایي:
چې په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کنځ دومره غوړي خوړي لکه رود
کوم غریب چې نن ئې وږی دی تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

کنځه:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړۍ خپه دی).
د څارویو پر شا باندي د سپارلۍ یا بار وړلو په نیامت چې کوم څه
اینبوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
د آس له پاره ځین (زین).
د اوبن له پاره کنځه.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وایي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکان ځای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کنځه اطلس
(۱۷۲ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په پورته مثال کې "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چې ولې؟

کجل:

د سترگو رانجه.

لوی مخلص وايي:

خو چې خاوري ئې د لاري رانجه نکرې د لېمو
که ئې سل ځله کجل کرې لا به گرځې نايينا
(۴ مخ)

کډهل:

د کندو په شان د اوږو د ساتلو ځای، په محکه کې لوی غار، ډب چې په
پارسي ئې (گودال) بولي.

لوی مخلص وايي:

ډک کرې له غنمو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم خو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کرين:

نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:

که دي نه وي د بابا د ميراث کرين
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چې پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کر ملاغ :

ملاق، پر سر سره او نبتل.

لوی مخلص وايي:

"مخلص" تل د سپی دنیا په سراغ

نه سوې یو گړی په درست عمر فراغ

که ئې غونډې په زر ورکړې سپینې سرې

لا وهې توري پیسې ته کر ملاغ

(۱۸۰ مخ)

کرنګ :

(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").

یخی، منجمد.

لوی مخلص وايي:

چې په کور کې دي نن بیا دئ سرو زو شرنګ

ډېر خواږه دي پاڅه کړې دي رنګ رنګ

د بېوزلي په حال هم کړه ځان خبر

چې د لوږې^(۱) ویني زړه کې سوې کرنګ

(۱۸۵ مخ)

کړچ:

(د لومړي توري په سکون).

د لرګي یا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وايي:

^(۱) د لوږې = د لوږې ئې.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

زړه له غمه ستا غمو کړه هسي وچ
چي ماتېږي په غوږو ئې اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کنښ:

(د لومړي توري په زور).
د يو شي د کښولو آواز (لس زړه پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دې
لاندي رباعي کي د (زور، فشار، ميلان) معنا لري.

ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کنښ
که ئې نه لري بېخايه دی ستا کنښ
په درست عمر که پوهېږي په وينا
چي ونه کړي د نيمگري پر خوا کنښ
(۱۷۲ مخ)
له "نيمگري" څخه مراد (فاني دنيا) ده.

کنځ:

سرو سوو غوږو ته د اوبو يا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ويل کېږي.
کله کله دغه آواز ته (جيز) هم وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
که تو زن مړ سي د سره مردک په سغ
و بې نه وينې پر کور د غوږو کنځ
که هر څو ئې په کتو کي ايشوي
د دې سپي بنوروا هيڅ نه لري سپر مغ
(۱۷۸ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کک:

خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وايي:

خو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاني طبيعتاً دئ يا قوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناوېز:

يو راز سنگين ټوکر ته وايي چي د ناوي پر سر ئې اچوي.

لوی مخلص وييلي دي:

چي د جاه په هوس څوک کړي پالېز
خود په غاړې رسوايي د غم جهېز
د لختيا جامې به ډېر درلود عزت
کې^(۱) استرنه وای د هسي کناوېز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:

بخيل، ممسک.

لوی مخلص وييلي دي:

اوره ورکړي ماندينې ته په خپر
که ډوډۍ لږ سي وهي ئې په خپر

^(۱) کې = که ئې.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

موربه تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سپې په دې خبره خړ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځې:

پرستن، تلک، لحاف.

لوی مخلص وايي:

که د بد سړي پر خواوې چوپړ
خود اخته به ئې درست عمر په گړپر
دروغ تن به ئې خوند نه وي تر هغو
چې پر بوزي د ناروغو په کنځې
(۱۲۵ مخ)

کنسکی:

(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخيل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرانښ
چې ډوډۍ بې لاندي نه کړې څوک تر غاښ
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړي وائښ
(۱۷۵ مخ)

کواره :

د غزه يا انارله لښتو څخه جوړه سوې وسيله ده چې انگور يا نوري
مېوې پکښې انتقالوي. د کوارې شکل اوږد او په عمودي ډول

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

اینبسول کېږي. د خولې قطرې تر بیخ غټ وي. کوارې ته "کوارچه" هم وایي او کوچنی ته ئې بیا "سوده" وایي. پارسیبانان ئې (زیمله) بولي. پخوا چي له افغانستان څخه برتانوي هند او بیا پاکستان ته مېوه صادرېدل، په همدې کوارو کې ئې پر څارویو باندي انتقالوله. د موټرانو په راتگ سره د "کوارې" ځای "کرېټو" ونياره.

مخلص ویلي دي:

چي مېوې په کوارو کې ځایوې دباندې خوا
وراسته لاندې پکښې کښېږدې بڼه ئې واوډي پر سر
(۲۷ مخ)

کوبی:

حباب.

لوی مخلص وایي:

څوک چي تل گډ د ځان په ستایش
د هغو پر حال ژړا راځي وش وش
سر ئې نسته که ئې پورته کړې خولی.
د او بو د سر کوبی. ده میانخ ئې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوټک:

غټ لرگی چي شپڼیان ئې له ځان سره گرزوي.

لوی مخلص وایي:

تل په تاو گرزې مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوږه کړه زراو لک
څوک ئې ماته نه کړي څنډه د ډوډی

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لا د مخه خوري پر سرد مرگ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:

برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص ويلي دي:

نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاري د بل له پښې څه زوز
هر سړی وينم د ځان په ويراخته
خپله کوټه لويوي چي دائي اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی :

کودرکی، کودری. په پارسي (تيکر، سفال) ورته وايي. د خاورين
لونبي ټوټه.

لوی مخلص وايي:

مخ پر لورکړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرڅ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک :

ټپک، د تندي لوره برخه.

لوی مخلص وايي:

کور دي خواره مور د بوټوله نېستی.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په زړو کو تو دوي خپله تېی-
ته د باندې لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولی-
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستی، خواري.

لوی مخلص وایي :
د خپل زړه ویني که و خورې په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
درله بڼه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
يو راز غوړي دانې دي چي ځینی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد
(پارسي).

لوی مخلص وایي :
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازگي ياشلغم
خو تر ستوني بي تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

کونډيانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وایي :

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي له کاره ئې لاس وخبږي حيران سي
پر مروښې باندي سخت د کونډيانه ريغ
(۴۷ مخ)

کونگره :

(درې څپې ويل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه گوري، فالبينه ښځه.

لوی مخلص وييلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونگرو باندي څه گوري خپل فال
مخ د خیر به ونه وينې هيڅ وخت
نه په ورځ او نه په مياشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کهال، کهاله:
لت، ټنبل.

لوی مخلص وايي:
لت نه کار کړي نه پروا لري په ننگ
غزولي پښې کهاله پرنس چنگ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د مټه خرو خاوندان وي ډر په تنگ
(۱۸۵ مخ)

مټه خر به غالباً (مسه خر) وي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کهي:

يو راز تېشه ده چي بوټي په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:

د کهي لاستی که نه وي له خپل ځانه

له ريښوبه ونه، نه سي په لگ لگ

(۵۰ مخ)

{گ}

گادر:

ناکس.

لوی مخلص وايي:

د مېړه پر خپل مړوند باندي تکيه

منت نه مني پر ځان د هر گادر

(۳۲ مخ)

گار:

تاوان، مصرف، لگښت.

لوی مخلص وايي:

پردی، وي پاته مړی ما ټوله کړی شو په شو؟

پر لارد جوارى، ولاړې يا گار سوې د مېلو

(۷۵ مخ)

گارې:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

مستی، گاته شلومبی.

لوی مخلص وایي:

پښتون تل هگی، شیدی، گاره، غوري خوري
په تودو ژرو او بوئی پروانه وي
(۷۲ مخ)

گاوله:

چپلکه، موچنه.

لوی مخلص وایي:

که پخوا وو په وطن کي هسي چوت
چي په پښه د چا به گاوله وه یا بوت
نن دنیا غواړي خپل دود له هره چا
مورته هم بنایي چي وکړو پتلون کوت
(۱۴۰ مخ)

گچه:

اندازه.

لوی مخلص وایي:

دوه گزی توب درله درکړي چي ستا زړه سي په خوشحال
چي گچه ئې کړې په کور کي لوپشت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

گپ:

خبري کوونکی.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

تش کوگل بدن مي وچ کړد يار غم
ځکه گډ يم په نارو لکه رباب
(۹ مخ)

اوس په دواړو لاسو گډ ئې بل ته نه ورکوي وار
مور نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطيب
(۹ مخ)

گراتي:

(د گاف په سکون).
څيري کوټ، کرتی.

لوی مخلص وايي:

په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانی.
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامی.
گراتی ډوله وي چي څيري سي پرتوگ
له زړې رڅپيني جوړه سي کپی.
(۲۱۰ مخ)

گراڼي:

څيري گرهوان.

لوی مخلص وايي:

کې زه ستا له گراڼو وړم تې زما له گراڼو
له خپل وروره گټه لو شرمساري ده
(۲۲ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ګڼ:
هغه څوک چې د بدن ورېښتان ئې تر اندازې زیات او ګڼ وي، پرموی
(پارسي).

لوی مخلص وايي:
چې سموالی د چانه واورې په غوږ
په ورو وروتگ غلط مه سه د هر ګڼ
شرمېس غلی تر شپانه پوري ورځي
خو چې ونيسي تر غاړه د بل مږ
(۱۲۹ مخ)

ګله واره :
خولی وشمه توکر چې د آس پر شا باندي پروړ له یوه ځایه بل ځای ته
انتقالوي.

لوی مخلص وايي:
بېل دي نه کړه سره ښه او بد په چن
کار د دين دنيا دي واره پله ګڼ
ګله واره نس د وريجو غوښو ډک
لا نارې وهي چې کمه دي بانجن؟
(مخ؟)

"پله ګڼ" سره ګڼ، پله شلول.

ګنده:
(فشار پر اوله څپه).

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خپله گنده کړه د سل ټکرو په گنډه
په پردي پرستن به تود نه سې په ځنډه
که ئې سره کړې لڅپرې دي پرکي
که پنبې پتي کړې له سره پاله لنډه
(مخ ۱۵۳)

گنډه هېر:
تريخ، زهر.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" پاڅه نن دي وار دئ د ملي ژبي خدمت ته
پر د بښمن د پښتنوالي درست خواږه واړه گنډه هېر کړه
(مخ ۲۳)

گنگرې:
جنجالونه، سرگرداني.

لوی مخلص وايي:
اعتبار د دنيا مه گڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که څه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زرو گنگرو غمو اخته
د غريب غم تش يوه ډوډۍ د وخت
(مخ ۱۳۷)

گودرې:
زور ټوکر.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي له قدره پر دنيا سپې خومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره خوړ
د ورېنم ټوکر بنايسته کړي په زر تار
آخر پروت دئ پر انبار لکه گودر
(مخ ۱۲۴)

گوسپي:
د شا پاله پر خت باندي واري خوړل.

لوی مخلص وايي:
د بگړۍ ولونې په غاړه کي لوبدلي
گوسپي خوري پر خت هيڅ ري ئې تر شا نه وي
(مخ ۷۳)

گونده:
گله واره، د پروړو لوی جوال.

لوی مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر ورور سي برابر
د پروړ په گونده ځي زه ئې نه يم ارمني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلمانني
(مخ ۷۵)

{L}

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لابنس :

مړی، لاش، نعلش (پارسی). لابنس د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص وييلي دي:

چي و بډو ته پر اړخ لکه چنگاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص" ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده وړی سپی او مردار لابنس
(۱۷۲ مخ)

لت :

وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:

چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندينې له لاسه لت خوړم
(۱۷۷ مخ)

لج:

سرتمبه گي.

لوی مخلص وايي:

له غښتلي سره مه لوېږه په لج
ئې کم واک څه پر سوې د غاړي جج
اير لانه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بچ
(۱۴۱ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لج: د سترگو یا گوتو یو راز ناروغي ده. څوک چې په اخته سي خورا سخت دردونه گالي.

لوی مخلص وايي:
ما چي وليدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم تر لج
(۱۸ مخ)

لېن: لېن. د مړه سوي حيوان جسد.

لوی مخلص وايي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکېن
چي له بنو غلې پر شاپه بدو خوښ
له سپېڅلي گتې نه کوي خپل ژواک
خوله وهي لکه تپوس په مردار لېن
(۱۷۵ مخ)

لېنکېن هغه چا ته ويل کېږي چي له سلاخانې (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک و بوک: پورته وکېنسته، لوړي و ژوري.

لوی مخلص وايي:
تل لوړتيا کي ځي پر لاري لک و بوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړي په سوک

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۸۱ مخ)

لغورن:

بې نظافته، خیرن، چټل، خواگرزن.

لوی مخلص وايي:

پر کراره نه پاتېږي له تامرې نه ژوندی
هر واده ته ځي په بڼوی کالو اسقاط ته لغورن

(۵۵ مخ)

یا:

هغه مور و پلار د وړکو دئ دښمن

چي له کوره ئې راباسي لغورن

څوک چي نه کړي بڼه پالنه د اولاد

خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن

(۱۹۲ مخ)

لغورن منفي صفت دئ که د چا له نامه سره يو ځای راسي، په عیبو کي
ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځيني ليکوال د مثبت صفت په توگه کاروي
چي ما (هوتک) ته سهې نه ايسي.

لور مالور:

شور ماشور.

لوی مخلص وايي:

درست عالم دئ کښېوتلی د دنیا په لور مالور

چي نه خوار پکښې ودان نه د بډای سوزړه په جوړ

(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په دغه بیت کې "لور مالور" د (شورما شور، سرگردانی) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کې نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کې ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :

د سر له خوا.

لوی مخلص وايي:

خپله گنده کره د سل ټکرو په گند

په پردي پرستن به تود نه سپي په ځنډ

که ئې سره کړې لڅېرې دي پرکي

که پنبې پتي کړې له سره پاله لنډ

(۱۵۳ مخ)

له مغربه پاله :

د مغرب له خوا.

لوی مخلص وايي:

پر گناه باندي چي دومره ئې زړه ور

خو په تله د مرگ پر لور نه ئې خبر

ستا په خيال چي تر هغو به ئې ژوندي

خو راخپږي له مغربه پاله لمر

(۱۵۸ مخ)

{م}

ماغوت :

يوراز فيريني ډوله خواږه خواږه دي. ماغوت د بډايانو خورک دئ.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خود دي نس غواړي پلاو، قورمه ماغوت
سپور د کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(مخ ۱۳۵)

مانده:

کوچنی شپله

لوی مخلص وايي:

بد رواج کره لار د دين راڅخه ورکه
خوله سمی مخ پر غره يا پر مانده يو
(مخ ۲۰)

مانېجن :

خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:

چي ووينې اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي مانېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(مخ ۱۰)

مچک :

کوږ لرگی چي له درختو څخه د مېوو شکولو پروخت د وني بناخونه د
کښې خوا ته په راکشوي. هغه لرگی ته هم مچک وايي چي خره په شري.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسې نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :

گولی، مرمی.

لوی مخلص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
تپ د بدي وینا بولم مرگیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغتانه :

یو ډول حشره ده چي ځینی پښتانه ئې (گونگته، گونگت) بولي. دا
حشره له خوشایو (غوشایو) څخه گردی. گردی توتې جوړوي او د خپل
غار پر لور ئې رغروي. دغو گردیو توتو ته هم مرغتانه ویله کېږي.
مرغتانه (گونگته) په پارسي (فانغوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
تول د خپلي گتې لور ته مرغتاني رغروي
زمانې په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :

مېرانه، همت.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

څه بد خوی دریا ته سوی دیرینه
نه مړانه ده نه خوی د نارینه
چي دباندې دي خوا بده سي له چا
کور سوتی واخلې پر خپله ارتینه
(مخ ۲۰۳)

مړوبنه، مړوبنې:

واده سوې بنځه، هغه بنځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:

چي له کاره ئې لاس وخبږي حيران سي
پر مړوبنې باندي سخت د کونډيانه ريغ
(مخ ۴۷)

مکړی:

يو راز سور کوچنی چنجی دی چي په اوبو کي پر ملا غبرگ غبرگ سره
اورې. معمولاً په څاهانو (څاگانو) کي پيدا کېږي.

لوی مخلص وايي:

په بدي مو کره يو بل سره اندانې
سره نه سوو د خوږمن پرهار په گنډ
"مخلص" نه کړم هيڅ گيله له زمانې
زه پخپله يم مکړی د هغه ډنډ
(مخ ۱۵۵)

منگ:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:

په منگ تېر تر شپېته يم لامي زړه غواړي ځواني
وگړو راسی وگورئ زما مسلماني
(۷۲ مخ)

مُنګاچي:

مُنګاري، د خنیم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان يا بل چا د
بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:

لو بگړی او بنکر په گنډه څه ضرور
چي وینو په منګاچو دي مخ سور
خبر نه یو چي غبنتلی ئې رشتیا
که دي مور غبنتلی ستایي پر تنور
(۱۵۹ مخ)

موشه، مُشه :

یو راز خره ته ویل کېږي. موشه خر زیاتره نه د بار وړلو وي، نه د
سپارلی. له مستی له اسیته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي.

د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکان ځای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۷۲ مخ)

مینه:

ناخسي پسه.

لوی مخلص وايي:

مېر، مینه تر شا خسي خوړند وي مدام
بهاورکړې د پسه او غوښې درکړې د سخوندر

(۲۷ مخ)

{ن}

ناتار:

ناتار يو راز خواړه دي. په مستو يا شلومبو کي ډوډۍ وره کړي وروسته
پياز، هوربه او بادرنګ په گډ کړي، د پاسه نعنا يا شينشوبۍ پر
ودوړوي. ناتار د گرمۍ د موسم خواړه دي. اولنيو کابليانو "جان عمه"
ورته وايه.

لوی مخلص وييلي دي:

خپل پردي ټي هيڅ تر ستوني نه تېرېږي
تر پلاو ټي د تروو شلومبو ناتار خوښ

(۴۱ مخ)

نرد:

د شطرنج په شان يو راز بازي ده.

لوی مخلص وييلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود بایلل به دي په نرد وي يا په تاش
چي په دې توگې گتې هسې بندي
خانه! ستا پر هوښیاری باندي شاباش
(۱۷۳ مخ)

نیمگړې :
مجازاً د (فاني دنيا) په معنا.

لوی مخلص ویلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې بېخایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وینا
چي ونه کړې د نیمگړي پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ویلي دي:
خدای دي هیڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومي په سپیتانه او احتیاج
که درونتیا په سرکي درد پیدا کوي
پر سر مه سه د چا هسي ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:

په مړتيا کي هر سړی کوي ياري
هم وربولي دي په جارو په واري
دا څرگنده چي په وخت کي د نېستۍ
پلار له زويه څخه کاندې بېزاري
(۲۰۹ مخ)

وازگه:

ځيني پښتانه ئې (وازده) بولي، د کندهار پښتانه وازگي ته (مو) هم
وايي.

لوی مخلص وايي:

په غوړو کي د کونجوتو تېل يا وازگي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

واښ:

د اوښ د غاړي مهار.

لوی مخلص وايي:

نن د هيلي واښ "مخلصه" وشلاوه اشنا
خدای زده چي بې بيا په محبت کړي سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)

يا بل ځای:

هر کنسکي وي پر خپله دنيا سرانښ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي ډوډۍ بې لاندي نه کړې څوک تر غاښ
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړې واښ
(۱۷۵ مخ)

واني :

(فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ) ميده سوی ناپاک درمند ، د "واڼه" په
شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وايي:

څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وړېجن له غريبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وټ:

لو سوی کښت، خالي مځکه

لوی مخلص ويلي دي:

څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وړېجن له غريبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

ورډ :

د آس د څټ وړېښتان.

لوی مخلص وايي:

که د خوار زړه په دنيا پسي وي خوږ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

موږ هم هسي دئ په غم د ډېر و لږ
اوبو وړی که لاس اچوي و ځگ (ته)
سپاره هم له ويري نيسي د آس وړږ
(۱۲۹ مخ)

وړېجن:
زلخوړی، ډېر وړی.

لوی مخلص وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وړېجن له غریبې وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطايي، بېره (وېره).

لوی مخلص وايي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د يار د مخ
يارانو ماليدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{ه}

هل:
د يوې کولو تېش.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

نچار د خوني ور کړي هم بڼه کتېد پر بوتو
کلکي محکي په خیر بڼي هل ئې ډېر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:

له چتې وتل، وار خطايي.

لوی مخلص وايي:

هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوره مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۳۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:

حيران، اريان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:

ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوي به نس تر څو پر کورد خېښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هېڅ به نه سې پر بڼېگڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

پې:

غوته، ډوب.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وایي:

ځان ته گټه ورور ته زیان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چیرته وو بېلتون
تا مینده کړ، سې د مرگ په غوټه یې
(مخ ۱۳۲)

یوم:

بېل، بېلچه.

لوی مخلص وایي:

نه به یوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(مخ ۱۴)

وراشي او اصطلاحات

ماغزه شلومبې کېدل:

دا وراشه هغه وخت وبله کېږي چې یو چا ته بیا بیا یو مطلب وویل سي
او هغه غوږ نه پر نیسي نو وایي چې د سرماغزه مي شلومبې سوه خو پر
تا ئې هېڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:

د "مخلص" ماغزه شلومبې په ډېر ویل
نور مي پسله دي یارانو کړئ معاف
(مخ ۴۷)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د باد ترورۍ سپک:

ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:

نو چي لوی سي مور او پلار

کړي د باد ترورۍ سپک

(۴۹ مخ)

پر غوږ وهل:

نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي څوک نه

غواري چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:

ځان ته وایم پر غوږ نور وهم چي پوه سي

زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم

(۷۸ مخ)

نه مات نه څه توی:

دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو څوک پر نه څه باندي خښمېدلی وي

او د خښم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:

ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع

چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع

خو نه مات او نه څه توی دي نو پر څه

خوند د شات لکه گنډهېر کړو په نزاع

(۱۷۸ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د ملک تر منځ د غاتري (کچري) تر شانه تېرېدل:
دا متل وشمه جمله ده. د کلي د ملک تر منځ که څوک تېر سي هر و مرو
کومه لانجه ورته پېښوي او د غاتري (کچري) تر شا که څوک ودرېږي
په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه يا متل ويل سوی دئ.

لوی مخلص وايي:

د چا پام چي ځان ته نه کړې څه چابک
هر سړی په درنو دروند په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی تر شا
مه تر منځ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:

ځان ناخبره (ناگومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:

چي تر لې ئې په سل فکړه غمجن
ځان شلوه له ټولو، حال واچوه پلن
تر هغو به هوسا نه سي په ژوندون
خو په پښه کي دي سپنسی لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن" ليکل سوی دئ چي د
چاپ غلطی ئې بولم.

ځان کون اچول:

دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ځان ناخبره (ناگومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:

"مخلص" خلک چي مي فکر گڼي روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کون
په وطن کي چي څوک کاندې خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سون
(۱۹۸ مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:

توبه د کندهار په لوېديځ کي د کوډک په غره کي د يوې سيمي نوم دی. د
دغه ځای خلک چي له چا څخه کوم نادوده عمل وويني نو وايي چي
"توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دی:

چي پر لار ځي د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهي له خيال په سپرمو
نو راوړي به ئې ته يوازي مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو"
(۲۰۰ مخ)

له زېري لکي جوړېدل:

دا وراشه د ځان شرمولو، نامناسبه کار کولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:

نن منصف ناست ئې د عدل پر چوکي
گوره خرڅ چي نه کړې دين په خوروي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

که له حقه دي مخ گز او ه پر خت
نوله زيری به دي جوړه سي لکی
(۲۰۷ مخ)

میرزا عبدالقادر بیدل هم د پورتنۍ څلوربخي د وروستي نیم بيتي
مطلب په یوه بیت کي ویلی دی:
پیش بینی کن، زنگ حسرت ماضی برا
برقفا نظاره کردن، ریش رادُم می کند
(دیوان بیدل، جلد دوم، ص ۹۱۵، تهران ۱۳۸۲ش)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**